

אי-שוויון במשק הבית: תלות כלכלית של נשים נשואות בישראל לאורך זמן

גלית אהרון*

תקציר. מרבית המחקרים הדנים באי-שוויון בין המינים מתמקדים בתהליכים המתרחשים בשוק העבודה. המחקר הנוכחי טוען כי היחידה המשפחתית הנה מנגנון נוסף לריבוד חברתי, וכי תלותה הכלכלית של האישה הנשואה בבן זוגה, כפי שמשקפת בתרומתה הקטנה יחסית להכנסת המשפחה, משמשת מכניזם מרכזי לשימור מעמדה החלש בחברה. עבודה זו בוחנת שינויים לאורך זמן בתלותה הכלכלית של האישה הנשואה בישראל ובגורמים המשפיעים על תלות זו. בהתבסס על נתונים מתוך סקרי ההכנסות הישראליים לשנת 1980 ולשנת 2000, נמצא כי בקרב כלל הזוגות הנשואים, נשים הגדילו את תרומתן הכלכלית להכנסת המשפחה, כלומר חלה ירידה לאורך זמן בתלותן הכלכלית של נשים נשואות, במידה רבה כתוצאה מכניסתן המאסיבית של נשים לשוק העבודה. לעומת זאת, בקרב משפחות שבהן שני בני הזוג עובדים, תלותן הכלכלית של נשים נשואות קטנה במידה מועטה יחסית. באמצעות רגרסיה אורדינלית נבחנה השפעתם של גורמים ברמת הזוג וברמת המשפחה על רמת התלות הכלכלית של האישה בתוך משק הבית ונמצא כי מרבית הגורמים המשפיעים על תלותן של נשים באופן כללי גם משפיעים על תלותן הכלכלית של האישה הנשואה ושומרים על מגמה אחידה לאורך זמן. ממצאים אלו מדגישים את הצורך בהסתכלות מחודשת על המשפחה ועל פעילות חבריה בשוק העבודה ועל תרומתו הכלכלית היחסית של כל אחד מבני הזוג להכנסת המשפחה.

מבוא

העשורים האחרונים של המאה ה-20 לוו בשינויים דרמטיים בהתנהגות הכלכלית והמשפחתית של נשים. חלה עלייה מתמדת בשיעור הנשים המשתתפות בשוק העבודה בכל המדינות המתועשות, בעיקר בקרב נשים נשואות ואימהות. כניסתן של נשים לשוק העבודה התרחשה במקביל לירידה בשיעורי הפרייון, עלייה בגיל הנישואים הראשונים ובשיעורי הגירושין, חקיקת חוקים כנגד אפליה מגדרית ורכישת השכלה בקרב נשים (Fitch & Ruggles, 2000; Waite & Gallagher, 2000). בישראל, למשל, שיעור נשים נשואות יהודיות בכוח העבודה עלה מ-42% בשנות השמונים ל-50% בשנות התשעים ול-53% בתחילת

* החוג ללימודי עבודה, אוניברסיטת תל-אביב.

אני מודה לעורכת פרופ' חיה שטייר, לפרופ' חנה איילון ולקוראים האנונימיים של סוציולוגיה ישראלית על הערותיהם המועילות.

שנות ה־2000 (הלמ"ס, 2001). בנוסף, חלה ירידה מונוטונית בפריון הכולל של נשים יהודיות מ־2.76 לידות לאישה בשנת 1980 ל־2.69 בשנת 1990 ול־2.66 בשנת 2000, ועלייה בשיעורי הגירושין מ־1.2% ל־1.4% ולשיא של 1.7% בהתאמה (הלמ"ס, 2005). כתוצאה משינויים אלו, הולך וגדל שיעורן של נשים בעלות הכנסה משל עצמן.

ואולם בכל הנוגע לארגון התא המשפחתי, מעט מאוד השתנה. חלוקת העבודה המסורתית, שלפיה עיקר המטלות הביתיות וגידול הילדים מצויים תחת אחריות האישה, נותרה על כנה בלי קשר לתעסוקת האישה ולגובה הכנסתה (Hobson, 1990). אמנם גברים הגדילו באופן משמעותי את חלקם היחסי בטיפול בילדים, אך לא על חשבון זמן של אימהות (Bianchi, 2000). נשים נתפסות גם כיום כ"מפרנסות משניות" והן אמורות לתת למחויבויות משפחתיות עדיפות על פני תכניות קריירה בשוק העבודה (שטייר ולוין־אפשטיין, 1999; Kraus, 2002). לפיכך, אין זה מפתיע שהשילוב בין בית ובין עבודה במשרה חלקית או "נשית" הוא נחלתן הכמעט בלעדית של נשים, ובפרט נשים נשואות ואימהות. בעוד שיש מי שראו בדפוסי עבודה אלו דרך לשמירה על מיומנויות וקשר עם שוק העבודה (ראו למשל Polacheck, 1975), אחרים טענו כי הללו מגבילים את גישתן של נשים למשאבים כלכליים ולעמדות כוח, ולכן מובילים לייצור ולביסוסו של אי־שוויון בין המינים בשוק העבודה (Duffy & Pupo, 1992; Duncan & Prus, 1992; Mincer & Ofek, 1982) ובתוך המשפחה (Stier & Mandel, 2003).

מרבית המחקרים הדנים באי־שוויון בין המינים מתמקדים בתהליכים המתרחשים בשוק העבודה. ואולם תשומת לב מועטה הוקדשה לחקר מעמדה של האישה בתוך משק הבית ולהשפעתם של תהליכים פנים־משפחתיים על מעמדה של האישה בשוק העבודה. הגישה הריבודית המסורתית (ראו למשל Goldthorpe, 1983, 1984) ראתה במשפחה את יחידת הריבוד הבסיסית והניחה כי התגמולים המתקבלים על־ידי בני המשפחה מיטיבים עם כולם באופן שווה. לפיכך, מרבית מחקרי הריבוד נהגו להסיק לגבי מעמדן ומשאביהן של נשים בהתאם לאלו של ראש הבית, שהנו בדרך כלל הגבר (אורן, 2001). עם זאת, ממצאים מן השנים האחרונות מגלים שפרספקטיבה זו חסרה ואף מטעה ומראים כי מה שטוב עבור המשפחה אינו בהכרח מיטיב עם הפרטים המרכיבים אותה (Sorensen & McLanahan, 1987). בנוסף לכך, התייחסות למיקומה היחסי של האישה בבית, גם אם הייתה כזו, לא עוגנה בבחינה שיטתית של משמעות המצב המשפחתי והאינטראקציה שבין פעילות היחידים במשפחה ובין פעילותם בשוק העבודה והשפעתה על המבנה הריבוי בחברה כולה (לביקורת כלפי גישה זו ראו Sorensen, 1994; Curtis, 1986).

המחקר הנוכחי מצטרף למחקרים הטוענים כי ליחידה המשפחתית תפקיד חשוב בתהליך ייצורו וביסוסו של אי־שוויון בין המינים, והוא מדגיש את הצורך בהסתכלות מחודשת על המשפחה ועל פעילות חבריה בהקשר הריבוי. טענה מרכזית העולה במחקרים הבוחנים את מיקומה היחסי של האישה הנשואה במשק הבית (Sorensen & McLanahan, 1987; Van Berkel & De Graaf, 1998) היא כי תלותה הכלכלית של האישה בבן זוגה, כפי שמשקפת בחלקה הקטן באופן יחסי בהכנסה הכוללת של המשפחה, משמשת כמכניזם מרכזי לשימור מעמדה החלש בחברה. טענה זו מבוססת על העובדה שלמרות הירידה המשמעותית במספר הנשים שאין להן הכנסה משל עצמן, ירידה הנובעת בעיקר מהצטרפותן לכוח העבודה, עדיין נשים רבות תלויות כלכלית בבני זוגן. זאת מאחר שהן מקדישות פחות שעות לעבודה תמורת שכר וזכות לשכר נמוך יחסית עבור שעות עבודתן (Bianchi et al., 1999).

Hobson, 1990; Sorensen & McLanahan, 1987; Van Berkel & De Graaf, 1998). לפיכך, יש לבחון את המשפחה כזירה מרכזית של אי-שוויון ואת יחסי הגומלין שבינה ובין שוק העבודה, שכן אחרת נקבל הצגה חסרה של ההודמנויות הניצבות בפני האישה במהלך חייה (Sorensen & McLanahan, 1987, p. 685). לאור טענות אלו אנסה לבחון בעבודתי כמה שאלות – שלא נבדקו עד היום בהקשר הישראלי – ביחס לתלות הכלכלית של האישה הנשואה בישראל.

במאמר זה ייבחנו שינויים לאורך זמן בתלות הכלכלית של האישה הנשואה בישראל. במרכז מוצגות שתי שאלות מרכזיות: האחת מבקשת לבחון אם מיקומה היחסי של האישה הנשואה היהודייה בתוך המשפחה השתנה מעבר לזמן, והשנייה מתמקדת בבחינת הגורמים ברמת הזוג וברמת משק הבית המשפיעים על תלות הכלכלית של האישה. המאמר כולל ארבעה חלקים: בחלק הראשון יסקרו תיאוריות וגישות מרכזיות בחקר המשפחה, שוק העבודה ואי-שוויון בין המינים, המתייחסות במישורין או בעקיפין לסוגיית התלות הכלכלית של נשים; בחלק השני של העבודה תאופיין אוכלוסיית המחקר ויפורטו המשתנים, השיטה והנתונים שישמשו לבחינת שאלות המחקר; בחלק השלישי יוצגו הממצאים; ובחלק האחרון יוצג דיון ויועלו מסקנותיו של המחקר והצעות למחקר עתידי.

1. גישות מרכזיות בחקר תלות הכלכלית של האישה הנשואה

מדינות המערב, ובכללן ישראל, חוו בעשורים האחרונים טרנספורמציות דמוגרפיות, כלכליות וחברתיות רבות חשיבות. במקביל לכניסתן המאסיבית של נשים לשוק העבודה והתרחבות מגזר השירותים ובעקבותיו הביקוש לעובדי "צווארון לבן" (Kraus, 2002), נחקקו ונאכפו חוקים לשוויון הודמנויות בתעסוקה (Haberfeld & Cohen, 1998). יושמה מדיניות חברתית לתמיכה בנשים עובדות, ועלה מספר האימהות שרכשו השכלה והפכו ל"אימהות עובדות" (Chafets, 1995, p. 66). זאת ועוד, תהליכים דמוגרפיים כמו עלייה בגיל הנישואין ובשיעור הגירושין, וכן ירידה בשיעורי הפרייה (Fitch & Ruggles, 2000); (Waite & Gallagher, 2000), אשר התרחשו תוך השפעה הדדית על כניסת נשים לשוק העבודה, שינו את פניה של המשפחה המערבית. התהליך שבו רוכשות נשים מיומנויות חדשות והשכלה פורמלית ופועלות לקידום הקריירה האישית על חשבון נישואין וגידול ילדים נתפס לגיטימי יותר מאי-פעם (Waite & Nielsen, 2001).

הספרות המחקרית מראה כי למרות שינויים מפליגים אלו בחייהן של נשים ובמאפייני כוח העבודה הנשי, אי-השוויון בין המינים נותר על כנו. מחקרי ריבוד בחנו אי-שוויון בין המינים בהיבט של שוק העבודה, והתרכזו, בין היתר, בפערי שכר בין נשים וגברים (הברפלד, Corcoran & Duncan, 1984; Haberfeld & Cohen, 1998; Blau & Kahn, 1990; Baron & Beilby, 1985; Cohen et al., 1987; Kraus, 1995). בסרגציה תעסוקתית (Reskin & Roose, 1990; 2002) ובהשפעת מדיניות ממשלתית על פעילות הכלכלית ועל דפוסי התעסוקה של האישה (Blakmore & Drake, 1996; Stier et al., 2001). עם זאת, מעמד הנשים בתוך המשפחה ואי-השוויון בין בני המשפחה לא היו תמיד חלק מהאג'נדה הריבודית. זו ראתה בשוק העבודה את המכניזם העיקרי לריבוד חברתי והתעלמה מחקירת המשפחה כמנגנון מרדד נוסף מחוץ לשוק העבודה. לפיכך, גישות הדנות באי-שוויון בין

המינים הקדישו תשומת לב מועטה לעובדה כי אך מעט השתנה בחלוקת העבודה המשפחתית הן מעבר לזמן והן בהשוואה בין מדינות (Morris, 1985; Shelton & John, 1996). נשים נושאות גם היום באחריות המרבית לטיפול בילדים ובמשק הבית והן אמורות לתת קדימות למשפחה על פני קריירה בשוק העבודה (שטייר ולוין-אפשטיין, 1999; Marini & Shelton, 1999; Hakim, 1993). במקום זאת, הגישה הריבודית המסורתית סברה כי מעמד האישה הנשואה נגזר ממעמדו של הגבר בשוק העבודה. בשל אפשרויות לא שוות שנשים ניצבות מולן בשוק העבודה, משאביו הכלכליים של הגבר בתוך המשפחה הם בעלי ההשפעה החשובה ביותר על הזדמנויות החיים המשותפות של בני הזוג (Goldthorpe, 1983). ההנחה היא שהתגמולים המתקבלים על-ידי בני המשפחה מיטיבים עימם באופן שווה. זוג נשוי הופך את הכנסותיו האינדיבידואליות למשאב משפחתי משותף המחולק בין הבעל והאישה, כך שכל עוד הם נשואים, המעמד הכלכלי שלהם שווה (Goldthorpe, 1984).

תיאוריות פמיניסטיות העלו את עיקר הביקורת על גישה זו. לטענתן יש לבחון את התרומה היחסית של כל אחד מבני הזוג להכנסת המשפחה (Heath & Britten, 1984), שכן רק בצורה זו ניתן להבין את האינטראקציה שבין הסדרים משפחתיים ובין תהליכים בשוק העבודה, ולהימנע מהערכה חסרה של אי-השוויון בין המינים (Acker, 1973; Delphy, 1981). על פי תיאוריות אלו, מעמד האישה הנשואה נגזר ממיקומה היחסי בבית ולא רק ממיקומה בשוק העבודה. מכאן שתרומה נמוכה יחסית של האישה להכנסת המשפחה, קרי תלותה הכלכלית בבעל, זוגה, משמשת כאחד מהמכניזמים העיקריים לשימור מעמדה החלש בחברה (Hartmann, 1976; Delphy, 1984).

סורנסן ומק'לנהן (Sorensen & McLanahan, 1987) פיתחו את המודל הבסיסי הדין בתלות כלכלית בתוך מסגרת הנישואין. לפיהן, תלות כלכלית מוגדרת כמידה שבה רמת המחיה של הפרט נובעת מהעברה הדו-צדדית של משאבים כלכליים מבן או מבת הזוג. מאחר שהאישה היא זו שבדרך כלל תורמת מבחינה כלכלית פחות מבן זוגה להכנסת המשפחה (כלומר, הכנסתה נמוכה מזו של בן זוגה), העברה זו היא מקור תלותה הכלכלית. ככל שהעברה גדולה ביחס לתרומתה, או לחליפין ככל שחלקה השווה של האישה בהכנסת המשפחה מיוחס להכנסתו של בן זוגה ולא להכנסתה, כך גדלה תלותה הכלכלית. במחקר מקיף שערך סורנסן ומק'לנהן (1987) בארה"ב נבחנו שינויים לאורך זמן בתלות הכלכלית של נשים נשואות, ונמצא כי המעבר מתלות מוחלטת של האישה (כלומר בן הזוג הוא בעל ההכנסה היחיד) לתלות פחותה שלה מאפיינת את כלל הנשים, ובעיקר נשים לבנות. לטענתן ההסבר לכך נעוץ בעובדה שנשים מקצות זמן רב יותר לעבודה בשכר מכפי שעשו בעבר (ראו גם אצל McLanahan & Casper, 1995), ושרמת התגמולים שלהן בשוק העבודה עלתה לאורך השנים (Sorensen & McLanahan, 1987). ואולם, נמצא כי בשל תרומתן הנמוכה יחסית להיצע העבודה של בני הזוג, ובשל החוזרים נמוכים עבור שעות עבודתן, רוב הנשים הן בעלות מידה כזו או אחרת של תלות כלכלית. כך למשל בשנת 1980 84.7% מהגברים הנשואים הלבנים ו-75.6% מהגברים הלא לבנים, תרמו כלכלית יותר מבנות זוגם להכנסת המשפחה.

ואן ברקל ודה-גראף (Van Berkel & De Graaf, 1998) מיישמים את המסגרת התיאורטית של סורנסן ומק'לנהן (Sorensen & McLanahan, 1987) על המקרה ההולנדי וטוענים כי גם כאן יש להשתתפות נשים נשואות בכוח העבודה תפקיד מרכזי בירידה לאורך השנים בתלותן הכלכלית, ובעיקר בירידה בשיעור הנשים התלויות לחלוטין בבני

זוגן. לא זאת בלבד – ממצא זה מתקשר לתהליכים שחווה המשפחה ההולנדית בעשורים האחרונים ואשר שיפרו את מעמדן היחסי של נשים במשפחה, כמו הטרוגניות השכלתית, ובפרט שיעור גדל של נשים נשואות בעלות השכלה גבוהה. מעבר לכך, החוקרים מראים כי מיקומה היחסי של האישה בתוך הבית הנו פונקציה של מספר גורמים מרכזיים, בדומה לאופן שבו נבחן מעמדה של האישה בשוק העבודה. על פי ממצאיהם קיימת השפעה אחידה לאורך זמן של הגורמים המשפיעים על תלות האישה במשפחה. אלו שהשפיעו באופן חיובי או שלילי על תלותה הכלכלית של האישה בנקודת זמן אחת השפיעו באותו אופן גם בנקודת זמן אחרת.

השוואה בין מספר מדינות מערביות מגלה כי מדרג המדינות מבחינת תלותן הכלכלית של נשים נותר יציב לאורך השנים. נמצא כי נשים תלויות בכני זוגן במידה מועטה יחסית (עד 20% של תלות) בפינלנד, שבדיה ונורווגיה, ותלויות ביותר בכני זוגן (עד 80%) בבלגיה, ספרד והולנד (Bianchi et al., 1999; Hobson, 1990; Stier & Mandel, 2003). מרבית המדינות נמצאות בין שני הקצוות – כדוגמת ארה"ב, קנדה וישראל שבהן התלות נעה בין 50% ל-60% בתחילת שנות השמונים (Hobson, 1990) ובין 40% ל-50% בסוף שנות התשעים (Stier & Mandel, 2003).

גישות תיאורטיות להסבר תלותה הכלכלית של האישה הנשואה

בעבר ראו סוציולוגים וכלכלנים את תלותה הכלכלית של האישה כתוצאה טבעית של תהליכים המתרחשים במסגרת החברה והמשפחה. פרסונס (Parsons, 1942) הדגיש את הצורך הפונקציונלי בסגרגציה בתפקידי המין, כאשר האישה מופקדת על הספירה הפרטית, הביתית, ועל הפעילות האמוציונלית-אפקטיבית, ואילו הגבר מתמחה בפעילות אינסטרומנטלית, היינו בספירה הציבורית, לרבות שוק העבודה. מכאן שתלותה הכלכלית של האישה, אף שלא נבחנה באופן ספציפי, תורמת לשלמותה ולחיוניותה של המערכת המשפחתית. כלכלנים כמו בקר (Becker, 1973) טענו – אף הם לא במונחים של תלות כלכלית – כי היעדר הכנסות לנשים הנו פונקציה של חלוקת עבודה יעילה בין המינים וביטוי לבחירה רציונלית של בני המשפחה. הפרטים פועלים לטובת הכלל במערכת המשפחתית ומשקיעים את זמנם וכספם בתחום שבו יש להם יתרון יחסי. גישה זו תראה בתלותה הכלכלית של האישה ובהתמחותה בספירה הביתית (הרי היא זו שיוולדת ומגדלת את הילדים) תוצאה של קבלת החלטות רציונלית, המכוונת למיקסום משאבי המשפחה (Sorensen & McLanahan, 1987). בדומה לכך טוענת האקים (Hakim, 1999) כי תלות האישה אינה אלא ביטוי להעדפותיה האישיות והמשפחתיות. אישה חופשייה לבחור את סוג המשפחה שתהיה לה – באם לעבוד משרה חלקית, לגדל את ילדיה ולהשקיע את זמנה בפנאי או לחלופין לפתח קריירה בשוק העבודה. לפיכך, לפי תפיסתה, אין לראות בתלותה הכלכלית של האישה הנשואה מצב הדורש תיקון. להפך, הנישואים מאגדים בתוכם סוגים שונים של תלות הדדית בין בני הזוג, ההופכים מסגרת זו לאטרקטיבית ובעלת משמעות (Oppenheimer, 1997). האישה, כמו גם הגבר, מרוויחה מבחינה כלכלית מהנישואין ומוזילה עלויות במונחים של זמן ומשאבים, ועל כן אין פלא כי היא מקבלת, כמו רבות כמותה, את תלותה הכלכלית כרצויה (Sorensen & McLanahan, 1987). בניגוד לכך, תיאוריות מרקסיסטיות פמיניסטיות הדגישו את אי-השוויון המגדרי הנוצר

עקב יתרונו של הגבר בתוך ומחוץ למשק הבית. על פי תיאוריות אלו, חלוקת העבודה המסורתית, המותירה את רוב עבודות הבית והטיפול בילדים לנשים, משקפת את מבני הכוח בחברה, קרי הקפיטליזם והפטריארכיה. מבנים אלו והאידיאולוגיה הנלווית אליהם מעניקים לגבר לגיטימציה וכוח להחליט בנוגע להקצאת המשאבים המשפחתיים ומחזקים את מעמדו הגבוה הן בספרה הציבורית והן בוו הפרטית (Hartmann, 1981). בדומה לכך טוענת הגישה המוסדית כי פרטים הם יצורים רציונליים החיים בתוך הקשר חברתי רחב המשפיע על החלטותיהם, ולכן אין הם זוכים תמיד לבחירה חופשית וליישום העדפותיהם. מוסדות חברתיים (כגון משפחה, מערכת החינוך ושוק העבודה) מעצבים את תפיסות החברים באשר לתפקידי המין (בין היתר דרך תהליך הסוציאליזציה) ובהתאם לכך מוגדרים התפקידים המיניים, חלוקת העבודה בתוך המשפחה והבחירה התעסוקתית שלהם. בסופו של דבר, למבנים חברתיים אלו השפעה מובחנת על יצירתו ושימורו של אי־השוויון בין המינים בבית ובשוק העבודה (Brinton, 1988; Marini & Brinton, 1984).

בהתאם לגישה זו, תשומת לב תיאורטית ואמפירית ניתנה ליחסי הגומלין שבין המשפחה ובין שוק העבודה. הגוף המחקרי נחלק לשתי פרספקטיבות מרכזיות המבקשות להאיר את ההשפעה ההדדית שבין מיקומה של האישה בתוך משק הבית, ובפרט תלותה הכלכלית בבן זוגה, ובין תהליכים המתרחשים בשוק העבודה (Stier & Mandel, 2003). הראשונה מדגישה את ההשפעה של הסדרים ומחויבויות משפחתיות על היצע העבודה של נשים ועל דפוסי התעסוקה שלהן בשוק העבודה. כך למשל בקר ומוהן (Becker & Moen, 1999) מראים כיצד זוגות עובדים בני המעמד הבינוני מדברים על מחויבות לנישואים שווים, אך בפועל נשים יותר מגברים מאמצות אסטרטגיות של "הורדת הילוך" (scaling back) ומוותרות על קריירה רציפה בשוק העבודה ועל משרה מלאה לטובת גידול ילדים וטיפול במשק הבית. כתוצאה מכך, נשים, ובעיקר אימהות, "נקנסות" בשכרן וזוכות לתגמולי שוק נמוכים מאלו של גברים (Buding & England, 2001). מכאן שחלוקת העבודה בתוך המשפחה או האופן שבו מוקצה הזמן ומאורגנות המטלות הביתיות משפיעים על דפוס התעסוקה של האישה הנשואה ועל המשאבים הכלכליים שיעמדו לרשותה בנקודת זמן מסוימת ולאורך מעגל חייה (אורן, 2001; Stier & Mandel, 2003; Brinton, 1988). מן הפרספקטיבה השנייה מדגישים חוקרי משפחה את חשיבות משאבי השוק של האישה ואת השפעתם על מיקומה היחסי בתוך המשפחה (ראו למשל Brines, 1994). ממצא בולט הוא שקבלת החלטות וחלוקת משאבים בתוך המשפחה קשורים לתרומתם הכלכלית היחסית של בני הזוג להכנסה המשפחתית הכוללת (McDonald, 1980; Pahl, 1988). הכנסה עצמאית מעבודה מעניקה לאישה בסיס לצבירת כוח בתוך המשפחה ומאפשרת לה להתמקח על הקצאה של זמן, משאבים ומשימות ביתיות (Blood & Wolfe, 1960; Morris, 1990). בנוסף, הגבלות של זמן הנובעות מפעילות האישה בשוק העבודה מאלצות את בן הזוג להשתתף במטלות הבית ובגידול ילדים (Kalleberg & Rosenfeld, 1990). מחקרים שבחנו את השפעתם של דפוסי תעסוקה של נשים על ניהול המשאבים המשותפים וההסדרים המשפחתיים מגלים כי תעסוקת נשים מגדילה את הסבירות לניהול משותף של כספי המשפחה (Morris, 1990), והיקפה משפיע על מידת השתתפות הגבר בעבודת הבית (Goldscheider & Waite, 1991): בעוד שאין הבדל משמעותי בין נשים עובדות במשרה חלקית לנשים שאינן עובדות, המועסקות במשרה מלאה מצליחות להשיג שוויון בהקצאת החובות והמטלות הביתיות (Stier & Lewin-Epstein, 2000).

שתי הפרספקטיבות תורמות אפוא במשולב להסבר יחסי הגומלין שבין פעילות היחידים במשפחה ובין פעילותם בשוק העבודה, והשפעתם של יחסים אלו על מעמד האישה בחברה. בהתאם לכך טוענת הובסון (Hobson, 1990, p. 238) כי הדינמיקה של כוח ותלות במשפחה דומה ל"מראה בעלת שני פנים". מיקומה של האישה בשוק העבודה משפיע ובו-בזמן מושפע ממיקומה בתוך משק הבית. יחסי הכוחות בין בני הזוג, כנגזרת של משאביהם הכלכליים, משפיעים על תהליך קבלת ההחלטות, לרבות אופן חלוקת העבודה במשפחה וניהול המשאבים המשותפים, ואלו משפיעים על פעילותם ועל הכנסתם של בני הזוג בשוק העבודה. במילים אחרות, ככל שגדלה תרומתה היחסית של האישה להכנסת המשפחה, כך היא רוכשת עמדת מיקוח טובה יותר במשא ומתן על ההחלטות המשפחתיות, ובסיס כוח להשמיע את קולה (Voice) ולדרוש את השתתפותו של בן זוגה בעבודות הבית ובתחומים הנחשבים "נשיים". במצב זה תוכל האישה להשקיע בחיי העבודה, לצבור משאבי שוק ולשפר את מיקומה היחסי בתוך משק הבית. בישראל נמצא למשל כי ככל שמעמדן של נשים בשוק העבודה, המושפע מהסקטור המגדרי שבו הן פועלות, גבוה יותר, וככל שהמשאבים הכלכליים גבוהים יותר, כך משק הבית שיתופי יותר. בד בבד, ככל שמשק הבית שיתופי יותר, כך נוטות הנשים בישראל לצאת לשוק העבודה, לעבוד במשרה מלאה ולשמור על היסטוריה תעסוקתית של משרה מלאה (אורן, 2001).

הגישה בעבודה תראה במשפחה יחידת מיקוח ומשא ומתן, שלפיה המשאבים היחסיים של בני הזוג יקבעו את מאזן הכוחות ביניהם. הטענה המרכזית היא שיחסי הכוח הפנים-משפחתיים, כנגזרת של תרומתם היחסית של בני הזוג להכנסת המשפחה, משפיעים באופן מובחן על יכולתם של בני הזוג להשתתף בתהליך קבלת ההחלטות בבית ולהשיג גישה למשאבי המשפחה ועצמאות כלכלית בשוק העבודה. במחקר זה ייבחנו שינויים בתלות הכלכלית של האישה הנשואה לאורך זמן בקרב כלל הזוגות הנשואים בישראל ובקרב משפחות שבהן בני הזוג עובדים (dual earner families). בשל כניסתן הגוברת של נשים לשוק העבודה, ניתן לצפות כי תלותן הכלכלית של כלל הנשים הנשואות תקטן באופן משמעותי לאורך השנים. אולם לא ברור אם תלות זו קטנה בקרב משפחות של שני מפרנסים משום העובדה כי ברוב מדינות המערב חלק משמעותי מכוח העבודה הנשי עובד במשרה חלקית ובעבודות "נשיות", שהשכר עבורן נמוך יחסית (Duffy & Pupo, 1992; Fegan & Rubery, 1996; Smith, Fegan & Rubery, 1998). אכן, ממצאי מחקרים קודמים מראים כי חלק לא מבוטל מהנשים עדיין תלויות כלכלית בבן הזוג בשל היצע עבודה ותגמולי שוק נמוכים (Sorensen & Bianchi et al., 1999; Hobson, 1990; McLanahan, 1987; Van Berkel & De Graaf, 1998).

במרכז המחקר הנוכחי עומדת לדיון שאלה נוספת אשר בוחנת את הקשר שבין המשפחה ובין שוק העבודה כמנגנונים מרכזיים לריבוד חברתי. באופן ספציפי, שאלת המחקר מבקשת לבחון אם גורמים ברמת משק הבית וברמת הזוג המשפיעים על תעסוקת נשים בשוק העבודה משפיעים גם על מעמדה של האישה בתוך משק הבית. ראיית המשפחה ושוק העבודה כבסיסים מובחנים ליצירתו של אי-שוויון בין המינים אינה מוציאה מכלל אפשרות כי גורמים הקשורים בשוק העבודה ישפיעו באופן שונה על תלותה הכלכלית של האישה

1. או לחליפין לצאת (Exit) מהתא המשפחתי, דהיינו להתגרש (ראו דוגמה לכך אצל Haas)

בתוך: Hobson, 1990, p. 238.

בתוך משק הבית. כך למשל נמצא כי בניגוד להשפעתם השלילית של ילדים על היצע העבודה ועל שכרן של אימהות בשוק העבודה (Buding & England, 2001), מספר הילדים (כולל ילדים צעירים) במשק הבית אינו משפיע על התלות הכלכלית של נשים נשואות בבלגיה. זאת מאחר ונשים, אפילו אלו ללא ילדים, תלויות מאוד בהכנסתם של בני זוגן (Bianchi et al., 1999). בנוסף, בעוד שברור כי אישה עובדת תלויה פחות בהכנסת בן זוגה מאישה לא עובדת, לא ברור באיזו מידה גורמים המשפיעים על היצע עבודה של נשים (כגון השפעת מספר ילדים על השכר לשעה של נשים) משפיעים על תלותן הכלכלית. שאלת המחקר מבקשת גם לבדוק אם בדומה לשוק העבודה, גם במשק הבית לא חלו שינויים לאורך זמן באופן השפעתם של הגורמים הנבחנו. כלומר, הצפייה היא כי גורמים ברמת הזוג וברמת משק הבית ישפיעו באותו אופן על תלות הנשים בנקודות זמן שונות (ובמקרה זה בשנים 1980 ו-2000).

2. נתונים, משתנים ושיטת המחקר

הנתונים במחקר נלקחו מתוך סקרי הכנסות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בישראל לשנת 1980 ולשנת 2000. הסקרים כוללים מידע בסיסי על שוק העבודה ונתונים דמוגרפיים עבור מדגם מייצג של משקי בית בישראל. על סמך נתונים על אודות המעמד המשפחתי של הנחקרים, יצרתי שני מדגמים של זוגות נשואים. המדגמים כוללים את אוכלוסיית הזוגות הנשואים שבהם שני בני הזוג יהודים, אינם "עצמאים" (self employed), שניהם בין גיל 18 לגיל 60 ולפחות לאחד מהם הכנסה משכר; האחד לפי סקר הכנסות לשנת 1980 והשני לפי סקר הכנסות לשנת 2000. עבור כל אחד מהמדגמים הוגדר תת-מדגם, הכולל את אלו מבין כלל הזוגות הנשואים שבהם הן הבעל והן האישה עובדים (dual earners). מאחר והמחקר בוחן תלות כלכלית הנובעת מעבודה בשכר, הוא מתמקד בנחקרים המצויים בגיל העבודה ומשתתפים באופן פעיל בשוק העבודה.² הערבים הוצאו מהמדגם משום שהם מופלים לרעה בשוק העבודה הישראלי³ (Cohen, 1996; Lewin-Epstien & Semyonov, 1993), והעצמאים הוצאו ממנו בשל היעדר מידע על אודות שכרם. אוכלוסיית המחקר כוללת: (א) 2853 זוגות נשואים, מתוכם 1448 זוגות שבהם הבעל והאישה עובדים, בשנת 1980; (ב) 4340 זוגות נשואים בשנת 2000, מתוכם 2910 זוגות עובדים.

2. בשנת 1980 הוצאו מהמדגם 91 זוגות (3%) ובשנת 2000 360 זוגות (7.7%) שבהם הבעל והאישה אינם עובדים.

3. הבחירה ביהודים נובעת ממאפייניהם הייחודיים של הערבים בישראל. כך, למשל, למרות שעם השנים חלה עלייה ברמת השכלתן, חלק לא מבוטל מהנשים הערביות אינן עובדות כלל. בנוסף, פרופסיונלים ערבים מאופיינים בשיעורי אבטלה גבוהים, בין היתר בשל משרות מעטות במגזר הערבי וחוסר הודמנויות במגזר היהודי (אחדות, לביא וסולה, 2000; לויין-אפשטיין, אלחאג' וסמיונוב, 1994). בהתאם לכך, מעניין היה לראות את השינוי מעבר לזמן בתלותה הכלכלית של האישה הנשואה הערבייה, ואולם מספר המקרים קטן (בשנת 1980 N=34 ובשנת 2000 N=56) ואינו מאפשר זאת.

הגדרת המשתנים

הניתוח בעבודה מתמקד במדד לתלות כלכלית בתוך משק הבית, אשר הוצע על-ידי סורנסן ומק'לנהן (Sorensen & McLanahan, 1987). על פי מדד זה, תלות כלכלית בין בני זוג מוגדרת כהבדל בין התרומה היחסית של האישה ובין זו של הבעל להכנסת המשפחה, כפי שניתן לראות בנוסחה הבאה:

מדד לתלות כלכלית בתוך משק הבית⁴

$$Dep = IncH / (IncH + IncW) = IncW / (IncH + IncW)$$

כאשר:

$IncH$ = הכנסה (חודשית) של הבעל מעבודה.

$IncW$ = הכנסה (חודשית) של האישה מעבודה.

מדד זה נע בין הערכים 1 ל-(-1). משמעות הערך 1 היא תלות כלכלית מוחלטת של האישה בבן זוגה (כלומר, הגבר עובד בעוד האישה לא עובדת), משמעות הערך (-1) היא תלות מוחלטת של הגבר בווגתו (כלומר, האישה היא מפרנסת יחידה) וערך 0 מצביע על היעדר תלות כלכלית (כלומר, בני הזוג תורמים באופן שווה להכנסת המשפחה). כיוון המדד מציין למי משויכת התלות הכלכלית, וגודלו מלמד עד כמה. כאשר האישה תלויה בגבר כיוון המדד חיובי, וכאשר הגבר תלוי באישה כיוון המדד שלילי. כך או כך, ככל שהמדד מתקרב לאפס התלות הכלכלית של אחד מבני הזוג קטנה.

השערות המחקר המוצעות תיבדקנה באמצעות שני סוגים של משתנים מסבירים: משתנים ברמת הזוג ומשתנים ברמת משק הבית. המשתנים ברמת הזוג הנם ההשכלה היחסית של בני הזוג, גיל האישה, הבדלי הגילים בין בני הזוג, תרומתה היחסית של האישה להיצע העבודה של בני הזוג ואתניות בן הזוג. משתנים ברמת משק הבית הנם הימצאות ילדים צעירים במשק הבית וחרדיות המשפחה.⁵

1. משתנים ברמת הזוג

ההשכלה היחסית של בני הזוג – בהתבסס על משתנה בסקרי ההכנסות המציין את מספר שנות הלימוד של הנבדק הוגדרו שלושה משתני דמה המעידים: (1) אם האישה בעלת השכלה גבוהה מבן זוגה (קודד 1 אם לאישה מעל 13 שנות לימוד ולבעלה פחות ו-0 אחרת); (2) אם הגבר משכיל מזוגתו (קודד 1 אם לגבר מעל 13 שנות לימוד ולאשתו פחות); (3) אם בני הזוג בעלי השכלה שווה וגבוהה (קודד 1 אם שניהם למדו 13 שנים לפחות), כשבעלי השכלה שווה ונמוכה (שני בני הזוג למדו פחות מ-13 שנים) מהווים את קטגוריית ההתייחסות. הצפייה היא כי נשים בעלות השכלה גבוהה מבני זוגן ונשים בעלות השכלה גבוהה ושווה לבני זוגן ייטו פחות להשתייך לרמות גבוהות יותר של תלות כלכלית מאשר נשים בעלות השכלה נמוכה ושווה לבני זוגן, וכי נשים שהשכלתן נמוכה מזו של

4. להנחות שעליהן מבוסס מדד זה ראו Sorensen & McLanahan, 1987, pp. 664–666.

5. בבחינה מוקדמת של השפעת אינטראקציות שונות בין המשתנים הבלתי תלויים על המשתנה התלוי לא נצפו השפעות מובהקות שלהן, לפיכך הן הוצאו מהניתוח. כמו כן, בחינת השפעתו של משתנה גיל האישה בריבוע (השפעה לא ליניארית של משתנה גיל) העלתה תוצאות דומות.

בני זוג ייטו להשתייך לרמות גבוהות של תלות יותר מנשים שהשכלתן נמוכה ושווה. זאת מאחר שלנשים משכילות אפשרויות תעסוקתיות טובות יותר מלנשים אחרות הן מבחינת השכר והן מבחינת קידום בשוק העבודה (Stier & Mandel, 2003), כמו גם עמדה טובה יותר בתוך משק הבית באשר לאופן שבו יקצו את זמנן בין עבודה ומשפחה (ראו למשל Shelton & John, 1996). יתרה מזאת, השתתפות נשים בשוק העבודה קשורה להשכלתן. קראוס (Kraus, 2002) מראה למשל כיצד תעסוקת נשים בישראל נפוצה בקרב נשים נשואות בעלות השכלה גבוהה, ומתפשטת בהדרגה בקרב נשים עם השכלה תיכונית.

גיל האישה – חושב בסקרי ההכנסות על-ידי הפחתת שנת הסקר משנת הלידה. על פי תיאוריית ההון האנושי, עלייה בגיל, כאינדיקטור לניסיון תעסוקתי בשוק העבודה, מגבירה פרודוקטיביות המתוגמלת בשכר (Becker, 1964). כלומר, פרטים זוכים להחזרי שכר גבוהים יותר ככל שהם מתבגרים ורוכשים ותק וניסיון בשוק העבודה. יחד עם זאת, ידוע כי לעתים גברים זוכים להחזרי שכר גבוהים יותר מנשים עבור כל שנת ותק, שכן הם מאיישים משרות רמות בעלות פרופיל שכר תלול, בעוד הנשים נעצרות בדרגות שכר נמוכות יחסית ("תקרת הזכוכית"), אם בשל אופי עבודתן (עבודה חלקית, עבודה בלתי רציפה) ואם בשל גורמים אחרים בשוק העבודה, כגון אפליה (Corcoran & Duncan, 1993; Fegan & Rubery, 1996; Reskin, 1984). לכן, הצפייה היא שעלייה בגיל האישה תלויה בנטייה גוברת להשתייך לרמות גבוהות יותר של תלות כלכלית.

הבדל הגיל בין בני הזוג – חושב על-ידי הפחתת גיל הגבר מגיל האישה. גם כאן, על פי תיאוריית ההון האנושי, פערי הגילים בין בני הזוג מעידים על פערים מקבילים בניסיונם התעסוקתי ועל כן גם בפרודוקטיביות שלהם ובשכרם. מכאן, שעלייה בפער הגיל של בני הזוג תלויה בנטייה גוברת להשתייך לרמות גבוהות יותר של תלות כלכלית.

תרומתה היחסית של האישה להיצע העבודה של בני הזוג –
משתנה שהוגדר באופן הבא:

$$W\text{WorkH} / (H\text{WorkH} + W\text{WorkH})$$

כאשר:

$W\text{WorkH}$ – שעות עבודה שבועיות של האישה.

$H\text{WorkH}$ – שעות עבודה שבועיות של בן הזוג.

משתנה זה רציף ונע בין הערכים 0 ל-1. אם האישה אינה תורמת כלל להיצע העבודה של בני הזוג (כלומר, היא אינה עובדת) הרי שהמדד שווה ל-0. אם רק היא תורמת להיצע העבודה (כלומר, בן הזוג אינו עובד) המדד שווה ל-1. לאור העובדה כי שעות עבודה מתוגמלות בהתאם בשכר, אצפה כי עלייה בתרומתה היחסית של האישה להיצע העבודה של בני הזוג תלויה בנטייה פחותה להשתייך לרמות גבוהות יותר של תלות כלכלית.

אתניות בן הזוג – משתנה אשר נבנה על בסיס נתונים על אודות ארץ הלידה של הנחקר (אם נולד בחו"ל) או ארץ לידת האב (אם יליד ישראל). המשתנה כולל שתי קטגוריות: (1) בעל אשכנזי; (2) בעל מזרחי. על פי מחקרים, כמו זה של הברפלד וכהן (Haberfeld

6. יליד ישראל שנולד לאב יליד ישראל נכלל בקטגוריית האשכנזים, בשל מאפיינים דומים לאלו של האשכנזים.

(Cohen, 1998), פער השכר בין גברים אשכנזים לבין גברים מזרחים, נשים מזרחיות ונשים אשכנזיות התרחב. לפיכך, אשער כי נשים הנשואות לגברים מזרחים ייטו פחות מנשים הנשואות לגברים אשכנזים להשתייך לרמות גבוהות יותר של תלות. כלומר, מוצאו של הגבר, ולא של האישה, הנו גורם הצפוי להשפיע על רמת התלות הכלכלית של האישה בתוך משק הבית.

2. משתנים ברמת המשפחה

הימצאות ילדים צעירים במשק הבית – משתנה דיכוטומי אשר קודד (1) לילדים מתחת לגיל 14 במשק הבית, ו־(0) אם אין ילדים מתחת לגיל 14 במשק הבית. המשתנה התקבל באמצעות נתונים על מספר ילדים מתחת לגיל 14 בסקרי הכנסות לשנת 1980 ולשנת 2000. מחקרים מעידים כי ילדים, בעיקר צעירים, מגבילים את גישה של האישה למשאבים כלכליים עצמאיים, לקריירה רציפה ולמשרות משתלמות בשוק העבודה (ראו למשל Buding & England, 2001). לכן, משפחה עם ילדים מתחת לגיל 14 תיטה להשתייך לרמות גבוהות יותר של תלות כלכלית יותר מאשר משפחה ללא ילדים מתחת לגיל 14.

חרדיות המשפחה – משתנה דיכוטומי אשר קודד (1) עבור משפחה חרדית ו־(0) עבור משפחה לא חרדית. משתנה זה הורכב באמצעות נתונים על אודות גברים שלמדו בישיבה כסוג בית הספר האחרון. בהתאם להגדרתם של דהן (1998) ומישר ומנסקי (2000), משפחה חרדית היא זו אשר אחד מבניה, או יותר, למד או לומד בישיבה כסוג בית הספר האחרון. לטענת דהן הגדרה זו קרובה לפרספקטיבה של החרדים עצמם, אם כי דורשת מידה של זהירות. זאת מאחר שאין מידע בנוגע לאלו שסירבו לענות ומאחר שלא נכללות בהגדרה משפחות הרואות עצמן חרדיות, אך אף לא אחד מבני המשפחה למד בישיבה או למד בישיבה לפני לימודים בבית ספר אחר. ואולם, זוהי האינדיקציה היחידה הקיימת במחקר זה לחרדיות המשפחה. המחקר מפקח על משתנה זה משום העובדה שמאפייני החברה החרדית שונים במידה משמעותית מאלו של כלל האוכלוסייה. הגברים משקיעים בדרך כלל שנים רבות ללימוד בישיבות ובכוללים, עובדים מעט, אם בכלל, והנשים מהוות את חלק הארי של כוח העבודה החרדי (פרידמן, 1988). מכאן, שהצפייה היא שמשפחה חרדית תתאפיין בנטייה פחותה להשתייך לרמות גבוהות של תלות כלכלית ביחס למשפחה לא חרדית. חשוב לציין כי יש לפרש את משמעות הממצאים הנוגעים למשפחה חרדית באופן שונה מזה הננקט לגבי משפחה לא חרדית. בשל מעמדה הנחות בדת היהודית ובמשפחה, סביר שאישה חרדית אינה בעלת עמדת כוח או שליטה גבוהה מזו של אישה לא חרדית, גם אם תלותה הכלכלית פחותה.

3. משתנים נוספים

שנות לימוד של האישה – (טווח 1-20) הנו משתנה רציף המודד את מספר שנות הלימוד של האישה כפי שמופיע בסקרי ההכנסות.

הכנסת האישה והכנסת הגבר (המתוקננות) – חושבו על-ידי תקנון סדרת ההכנסות החודשיות מעבודה של בני הזוג, וחלוקת הסדרה לשתי סדרות מתוקננות נפרדות של

הכנסת גברים והכנסת נשים. מאחר ונתוני ההכנסות החודשיות של בני הזוג בשנת 1980 ובשנת 2000 אינם בני-השוואה (בשנת 1980 יחידות המדידה הן לירות ובשנת 2000 שקלים חדשים), הכנסותיהם של נשים וגברים בכל אחת מהשנים מוזגו לסדרה אחת של הכנסות, וחושב עבור כל תצפית ציון תקן. כלומר, נבחן מיקומה היחסי של כל תצפית ביחס לממוצע ההכנסות של זוגות נשואים בכל שנה, ביחידות של סטיית תקן.⁷ לבסוף, סדרת ההכנסות המתוקננות של בני הזוג חולקה לשתי סדרות של הכנסות גברים והכנסות נשים.

שיטת המחקר

בחינת השערת המחקר הראשונה, הדנה בשינויים לאורך זמן בתלות הכלכלית של האישה הנשואה בקרב כלל אוכלוסיית הזוגות הנשואים ובקרב משפחות שבהן שני בני הזוג עובדים, תתבסס על השוואת ממוצעים. בחינת ההשערה השנייה, הדנה בהשפעה של גורמים ברמת משק הבית וברמת הזוג על רמת התלות הכלכלית של האישה הנשואה, תתבסס על רגרסיה אורדינלית. לשם כך תיאמדה ארבע משוואות רגרסיה אורדינלית. שתי המשוואות הראשונות תבחנה את השפעת המשתנים הבלתי תלויים על רמת התלות הכלכלית של נשים נשואות בתוך משק הבית בשנת 1980, אחת עבור כלל הזוגות הנשואים והשנייה עבור זוגות עובדים. השפעתם של אותם משתנים על רמת התלות הכלכלית של נשים נשואות בשנת 2000 תיבחן עבור שתי האוכלוסיות במשוואות האחרונות.

הבחירה בשיטת ניתוח של רגרסיה אורדינלית (ordered logit) נובעת משני טעמים מרכזיים. ראשית, שימוש ברגרסיה ליניארית כאשר התפלגות המשתנה התלוי אינה אחידה עבור ערכי ה- X השונים עלול להביא לתוצאות בלתי מדויקות ואף מוטות (מה שמכונה Allison, 1999 Homoscedasticity). אכן, בבחינה נפרדת של התפלגות מדד התלות בקרב כלל הזוגות הנשואים בשנת 1980 ובשנת 2000 (נתונים לא מוצגים), נמצא כי מרבית הנחקרים התרכזו סביב שני ערכים של מדד התלות: (1) תלות מוחלטת של האישה בבן זוגה; ו-(2) תלות מוחלטת של הגבר באשתו. לפיכך, שיטת ניתוח של רגרסיה ליניארית אינה מתאימה לבחינת השערת המחקר השנייה.⁸ שנית, השערה זו מבקשת לבחון את השפעתם של גורמים שונים על רמת התלות של האישה או לחלופין לבחון מה גורם לאישה להיות יותר או פחות תלויה בבן זוגה. כלומר, לענייננו חשוב הסדר בין הקטגוריות של המשתנה התלוי ולא ההבדל האיכותי בין הקטגוריות. מכאן ששימוש ברגרסיה לוגיסטית רבת קטגוריות, שבה למשתנה התלוי יותר משתי קטגוריות שביניהן לא קיים סדר, הוא פחות רלוונטי למחקר הנוכחי. תנאי הכרחי לשימוש ברגרסיה אורדינלית הנו קיום סדר בין הקטגוריות של המשתנה התלוי, כאשר אין משמעות להפרשים בין הקטגוריות (Long, 1997). מעבר לכך, ההנחה היא שקיים שוויון בין השיפועים, כלומר שלמשתנים הבלתי

$$Z_i = \frac{X_i - \bar{X}}{\sigma} \quad .7$$

7. כאשר X_i = תצפית מסוימת, \bar{X} ממוצע ההתפלגות ו- σ סטיית התקן של ההתפלגות.
8. טרנספורמציה ליניארית של המשתנה התלוי אינה אפשרית משום שלערך אפס ישנה משמעות תוכנית. בנוסף, בחינת מודל של רגרסיה ליניארית לניבוי מדד התלות הראתה תוצאות שונות מאלו שהתקבלו עבור הרגרסיה האורדינלית.

תלויים השפעה דומה בקטגוריות השונות של המשתנה התלוי. המודל האורדינלי מחשב את ההסתברות שהאומדן של פונקציה ליניארית, פלוס טעות, הנה בתוך טווח של נקודות חיתוך שהתקבלו עבור תוצאה זו, כפי שמתבטא בנוסחה הבאה:

$$\Pr(\text{outcome}_j = i) = \Pr(k_{i-1} < \beta_1 x_{1j} + \beta_2 x_{2j} + \dots + \beta_k x_{kj}) + v_j < k_i$$

- המודל אומד את המקדמים β ואת נקודות החיתוך k_{i-1} , כאשר i הנו מספר התוצאות. המשתנה התלוי - רמת התלות הכלכלית של אישה בתוך משק הבית - מבוסס על מדד לתלות כלכלית בתוך משק הבית וכולל חמש קטגוריות שקיים ביניהן סדר:¹⁰
- (1) הבעל תלוי לחלוטין (100%) בזוגתו (כלומר מדד התלות שווה ל-1).
 - (2) הבעל תלוי 11%-99% בזוגתו.
 - (3) אין תלות כלכלית בין בני הזוג (מדד התלות נע בין הערכים 0.1) ו-0.1).
 - (4) אישה תלויה 11%-99% בבן זוגה.
 - (5) אישה תלויה לחלוטין (100%) בבן זוגה (כלומר מדד התלות שווה ל-1).

3. ממצאים

בחינת שינויים לאורך זמן בתלות הכלכלית של האישה הנשואה בטבלה מס' 1 מוצגים נתונים השוואתיים של מאפייני כלל אוכלוסיית הזוגות הנשואים ומאפייני זוגות נשואים עובדים (dual earners) בשתי נקודות זמן: שנת 1980 ושנת 2000. לבחינת השערת המחקר הראשונה, הדנה בשינויים לאורך זמן בתלות הכלכלית של האישה הנשואה, רלוונטית במיוחד ההשוואה בין מדד התלות בשנת 1980 ומדד התלות בשנת 2000. אך בטרם אפנה לבחינת השערה זו, אסכם את המאפיינים העיקריים של כלל הזוגות הנשואים והזוגות העובדים, כפי שמובאים בטבלה מס' 1.

מהטבלה עולה כי בקרב אוכלוסיית הזוגות הנשואים ובקרב משפחות שבהן שני בני הזוג עובדים קיימת מגמה (כמעט) זהה של שינוי במאפיינים הנבחנו. בשנת 2000 הגיל ושנות הלימוד הממוצעים של האישה הנשואה בכלל האוכלוסייה ובמשפחות עובדות גבוהים מאלו בשנת 1980 ומספר הילדים מתחת לגיל 14, שיעור הבעלים האשכנזים והבדלי הגילים בין בני הזוג נמוכים מהממוצע המקביל בשנת 1980. כמו כן, השוואת מאפייני השכר מלמדת כי בקרב שתי הקבוצות, הגברים חוו ירידה בשכרם (המתוקנן), בעוד ששכר

9. הנחה בסיסית ברגרסיה אורדינלית היא כי קיים שוויון בין השיפועים. בדיקת הנחה זו לפי test of parallel lines מגלה כי היא אינה מתקיימת עבור כלל הזוגות הנשואים. עם זאת, בחרתי להשתמש ברגרסיה אורדינלית ולא ברגרסיה לוגיסטית רבת קטגוריות (multinomial regression) משתי סיבות עיקריות: ראשית, במרכז המחקר הנוכחי נבחנת השפעתם של גורמים שונים על רמת התלות הכלכלית של האישה בתוך משק הבית, כלומר הסדר בין הקטגוריות של המשתנה התלוי חשוב לבחינת שאלת המחקר. שנית, השוואה בין המודל האורדינלי והמודל הלוגיסטי רב הקטגוריות בכלל האוכלוסייה מבחינת התאמת המודל ומבחינה תוכנית בשנת 1980 וכן בשנת 2000 אינה מגלה הבדלים משמעותיים או בנייחשובות למחקר הנוכחי. יתרה מזאת, הנחת שוויון בין השיפועים מתקיימת בקרב זוגות עובדים.

10. קטגוריזציה זו מבוססת בחלקה על מחקרים קודמים (Hobson, 1990; Sorensen & McLanahan, 1987; Van Barkel & De Graaf, 2000), תוך התחשבות בגודל הקטגוריות.

הנשים (המתוקנן) עלה. לעומת זאת, תרומתה היחסית של האישה להיצע העבודה של בני הזוג ושיעור המשפחות החרדיות עלו עבור כלל האוכלוסייה, אך לא עבור זוגות עובדים. ייתכן כי בניגוד להצטרפותן של נשים נשואות וחרדיות לכוח העבודה, נשים עובדות (כמו גם גברים עובדים) לא שינו לאורך זמן את דפוס עבודתן, ולכן גם לא את תרומתן היחסית להיצע העבודה של בני הזוג, וגברים חרדים בחרו לפרוש מכוח העבודה.

טבלה מס' 1. ממוצעי מאפיינים של אוכלוסיית הזוגות הנשואים שבה לפחות אחד מבני הזוג עובד, ומשפחות שבהן שני בני הזוג עובדים בשנת 1980 ובשנת 2000: יהודים, לא עצמאים, בגילאי 18-60 (סטיות תקן)

משתנים	כל האוכלוסייה		שני בני הזוג עובדים	
	2000	*1980	2000	*1980
שנים				
גיל האישה	38.8	35.7	39.1	35.7
	(9.28)	(9.36)	(8.88)	(9.36)
מס' ילדים מתחת לגיל 14	1.42	1.44	1.30	1.44
	(1.39)	(1.13)	(1.23)	(1.13)
הבדלי הגילים בין בני הזוג	2.96	3.45	2.85	3.45
	(3.46)	(3.64)	(3.36)	(3.64)
תרומתה היחסית של האישה להיצע העבודה של בני הזוג	.187	.403	.420	.403
	(.242)	(.107)	(.100)	(.107)
הכנסת הבעל (מתוקננת) ¹¹	.613	.817	.610	.817
	(.970)	(1.00)	(1.08)	(1.00)
הכנסת האישה (מתוקננת)	-.548	-.129	-.054	-.129
	(.616)	(.604)	(.722)	(.604)
שנות לימוד של האישה	11.1	12.3	14.1	12.3
	(3.33)	(3.24)	(2.97)	(3.24)
% בעל אשכנזי	62.6	72.6	62.8	72.6
	(.483)	(.446)	(.483)	(.446)
% משפחה חרדית	3	1.79	1.33	1.79
	(.170)	(.132)	(.114)	(.132)
מדד לתלות כלכלית	.619	.344	.265	.344
	(.470)	(.319)	(.308)	(.319)
מספר מקרים N	2853	1448	2910	1448

* כל ההבדלים מובהקים ברמה של $p \leq .001$.

11. מכיוון שיחידות המדידה של ההכנסה החודשית שונות בשתי נקודות הזמן (לירות וש"ח), הכנסת הגבר והכנסת האישה תוקננו לציוני תקן (ראו בפרק הגדרת המשתנים).

באשר להשערת המחקר הראשונה, הממצאים מראים כי נשים נשואות שיפרו את מיקומן היחסי בבית. בקרב כל האוכלוסייה מדד התלות ירד בממוצע מ-619. בשנת 1980 ל-303. בשנת 2000 ובקרב זוגות עובדים מ-344. ל-265. בחינת מובהקות ההפרש בין השינוי הממוצע במידת התלות הכלכלית בקבוצה הראשונה ובין השינוי המקביל בקבוצה השנייה מעלה כי ההפרש מובהק (Sig=.000). מכאן שמדד התלות יורד משמעותית במהלך השנים עבור כלל האוכלוסייה, ובצורה מתונה יותר עבור משפחות של שני מפרנסים. בנוסף, על מנת לבחון מגמות לאורך זמן בקרב כלל אוכלוסיית הזוגות הנשואים, נבדק שיעור הזוגות הנשואים לפי רמת תלות כלכלית בשנת 1980 ובשנת 2000. הממצאים מוצגים בטבלה מס' 2.

מהטבלה עולה כי בקרב כלל הזוגות הנשואים, שיעור הנשים התלויות לחלוטין בבני זוגן ירד משמעותית עם השנים והיה בשנת 2000 פחות ממחצית שיעורן ההתחלתי (מ-47% בשנת 1980 ל-23% בשנת 2000). כמו כן, שיעור זה בקרב הגברים עלה פי ארבע ויותר (מ-2.4% ל-10%) ושיעור הזוגות שאינם בעלי תלות עלה מ-7% בשנת 1980 ל-12% בשנת 2000. לא זאת בלבד, אלא שבעוד ששיעור הגברים התלויים בבנות זוגם במידה פחותה מתלות מוחלטת (תלות של 11% - 99%) עלה לאורך זמן, השיעור המקביל בקרב הנשים אף הוא עלה מ-40% בשנת 1980 ל-48% בשנת 2000. אם כן, ממצאים אלו מעידים כי אחוז משמעותי מהנשים שיפרו את מצבן היחסי בתוך הבית. שיעור המפרנסים היחידים בקרב אוכלוסיית הזוגות הנשואים ירד ושיעור המפרנסות עלה, וכך גם שיעור המשפחות שבהן שני בני הזוג עובדים (מ-51% ל-67%). אמנם רוב הנשים הנשואות (71%) תלויות כלכלית בבן הזוג גם בשנת 2000, אך במידה פחותה יחסית לשנת 1980.

טבלה מס' 2. שיעור זוגות נשואים, יהודים, לא עצמאים, בגילאי 18-60 לפי רמת התלות הכלכלית בשנת 1980 ובשנת 2000

רמת התלות	(%) 1980	(%) 2000
אישה 100% תלויה	46.8	22.7
אישה תלויה 11%-99%	39.5	47.8
אין תלות	7.3	11.9
בעל תלוי 11%-99%	3.9	7.4
בעל 100% תלוי	2.4	10.2
N זוגות	2853 (100%)	4340 (100%)

נתונים השוואתיים על אודות מידת התלות הכלכלית של האישה הנשואה במדינות מערביות אחרות מראים מגמה דומה. על פי הנתונים, מעבר לזמן האישה תורמת יחסית יותר מבן זוגה להכנסת המשפחה, הגבר תורם פחות מהאישה, עולה שיעורן של משפחות חסרות תלות ויורד שיעורן של הנשים התלויות לחלוטין בבני זוגן. כך למשל בשנת 1960 55% מהנשים הנשואות הלבנות בארה"ב, ו-46.3% מהנשים הלא לבנות היו תלויות לחלוטין בבני זוגן ו-4.6% מהגברים הנשואים הלבנים, ו-6.7% מהגברים הלא לבנים תרמו כלכלית

פחות מבנות זוגן להכנסת משק הבית. בשנת 1980, שיעור הנשים ירד ל-30.6% ו-27.1% ושיעור הגברים עלה ל-7.4% ו-12.5% בהתאמה (Sorensen & McLanahan, 1987). באותו אופן, בשנת 1979 - 71.8% מהנשים הנשואות בהולנד היו תלויות לחלוטין בבני זוגן, ורק 48.1% היו תלויות בשנת 1991, ו-1.7% מהגברים הנשואים בשנת 1979 תרמו פחות מהאישה להכנסת המשפחה ו-2.4% מהם תרמו פחות בשנת 1991 (Van Barkel & De Graaf, 2000).

לסיכום, הממצאים מראים כי חל שיפור לאורך זמן במיקומה היחסי של האישה הנשואה בתוך משק הבית. כמצופה, בתקופה שבין 1980 ו-2000 תלותן הכלכלית של כלל הנשים הנשואות ירדה כמו גם התלות של נשים במשפחות עובדות, אם כי בצורה מתונה יותר. יתר על כן, שיעור הנשים התלויות לחלוטין בבני זוגן ירד, שיעור הגברים התורמים פחות מהנשים להכנסת המשפחה עלה, וכך גם שיעור המשפחות שאין בהן תלות והזוגות העובדים בישראל. מכאן שהשערת המחקר הראשונה אוששה.

בחינת השפעתם לאורך זמן של גורמים ברמת הזוג וברמת משק הבית על רמת התלות הכלכלית של האישה הנשואה

בחינת השערת המחקר השנייה נעשתה באמצעות משוואות רגרסיה אורדינלית. על פי ההשערה, משתנים ברמת משק הבית וברמת הזוג, המשפיעים על תעסוקת נשים בשוק העבודה, ישפיעו גם על תלותה הכלכלית של האישה הנשואה, ובאותו אופן בשנת 1980 ובשנת 2000. בשלב הראשון נבחנו משוואות רגרסיה אורדינלית לניבוי רמת התלות הכלכלית של אישה בתוך משק הבית עבור אוכלוסיית הזוגות הנשואים בשנת 1980 ועבור אוכלוסייה זו בשנת 2000. בטבלה מס' 4 מוצגים ממצאי המשוואות הראשונות (טורים 1-2) עבור כל האוכלוסייה. כמו כן נבחנו אותם מודלים עבור זוגות נשואים שבהם האישה והבעל עובדים, האחת עבור זוגות עובדים בשנת 1980 (טור 3) והשנייה עבור זוגות עובדים בשנת 2000 (טור 4).

מתוצאות הרגרסיה עולה כי מרבית המשתנים ברמת הזוג וברמת משק הבית המשפיעים על תעסוקת נשים בשוק העבודה משפיעים על תלותה הכלכלית של האישה הנשואה. למעשה, למעט משתנה האתניות של בן הזוג והימצאות ילדים צעירים במשק הבית, לכל שאר המשתנים הבלתי תלויים יש השפעה על רמת התלות הכלכלית של האישה במשק הבית הן עבור כלל אוכלוסיית הזוגות הנשואים והן עבור הזוגות העובדים. בנוסף, בחינת אופן השפעתם של המשתנים הבלתי תלויים על תלותה הכלכלית של האישה מגלה כי רובם שומרים על מגמה אחידה לאורך השנים.

12. אוכלוסיות המחקר בהולנד ובארה"ב אינן זהות לאוכלוסייה הישראלית, ונקודות הזמן שונות. עם זאת, ניתן לאתר מגמות דומות לאורך זמן בתלותה הכלכלית של האישה הנשואה.

טבלה מס' 4. רגרסיה אורדינלית לניבוי רמת התלות הכלכלית של אישה בתוך משק הבית בקרב אוכלוסיית הזוגות הנשואים שבהם לפחות אחד מבני הזוג עובד, ומשפחות של שני מפרנסים: יהודים, לא עצמאים, בגילאי 18-60 בשנים 1980 ו-2000 (סטיות תקן)

שנים	כל האוכלוסייה		שני בני הזוג עובדים	
	(1) 1980	(2) 2000	(3) 1980	(4) 2000
השכלה יחסית של בני הזוג (השכלה שווה ונמוכה של בני הזוג כקטגוריית ההתייחסות):				
(1) השכלה שווה וגבוהה של בני הזוג	-.513** (.184)	-.212** (.102)	-.234 (.195)	-.112 (.108)
(2) בעל משכיל יותר מזוגתו	.361 (.270)	.293* (.153)	.728** (.331)	.282* (.164)
(3) אישה משכילה יותר מבן זוגה	-1.357** (.232)	-.752** (.139)	-.996** (.240)	-.642** (.145)
גיל האישה	.003 (.008)	-.012** (.005)	.016* (.010)	-.011** (.005)
הבדלי הגילים בין בני הזוג	.043** (.020)	.038** (.012)	.029 (.022)	.037** (.013)
תרומתה היחסית של האישה להיצע העבודה של בני הזוג	-19.932** (.762)	-19.265** (.476)	-7.268** (.902)	-10.627** (.580)
בעל אשכנזי	-.087 (.171)	.127 (.091)	-.027 (.198)	.094 (.097)
הימצאות ילדים צעירים במשק הבית	.109 (.184)	-.145 (.097)	.343* (.199)	-.050 (.102)
משפחה חרדית	-.935* (.487)	-1.017** (.266)	-.968* (.586)	-1.539** (.323)
(Pseudo R ²) McFadden ¹³	.665	.607	.083	.110
-2 log likelihood	1489.738**	4526.622**	1157.595**	3972.591**
χ^2	2959.094	7043.967	104.399	495.432
Df	9	9	9	9
δ_1	-16.529** (.897)	-16.368** (.537)	-	-
δ_2	-11.523** (.563)	-11.559** (.358)	-4.884** (.638)	-7.380** (.402)
δ_3	-9.885** (.543)	-10.093** (.348)	-3.399** (.623)	-6.020** (.392)
δ_4	-3.169** (.442)	-3.142** (.277)	-	-
מספר מקרים N	2853	4340	1448	2910

* מובהקות $p \leq .01$ ** מובהקות $p \leq .005$

13. בחינת התאמת המודל מגלה כי ארבעת המודלים שהוצגו מובהקים. כלומר, מודלים אלו מקרבים אותנו לנתונים המקוריים של המשתנה התלוי (תוך שמירת מבנה המשתנה התלוי) בהשוואה למודל העדר קשר.

כצפוי, לתרומתה היחסית של האישה להיצע העבודה של בני הזוג אפקט שלילי על רמת התלות הכלכלית של האישה בתוך משק הבית. כאשר כל שאר התנאים שווים (וכך גם לגבי המשתנים האחרים בהמשך), עלייה בתרומתה היחסית של האישה להיצע העבודה של בני הזוג בקרב כלל הזוגות הנשואים ובקרב זוגות עובדים מלווה בנטייה פחותה להשתייך לרמות גבוהות יותר של תלות כלכלית בשנת 1980 (כלל האוכלוסייה $b = -19.932$, זוגות עובדים $b = -7.268$) ובשנת 2000 ($b = -19.265$, $b = -10.627$ בהתאמה). במילים אחרות, מאחר ומקדם המשתנה שלילי, הרי כשאישה תורמת יותר שעות עבודה בשבוע יחסית לסך כל שעות העבודה השבועיות של בני הזוג, היא נוטה פחות להשתייך לרמות גבוהות יותר של תלות. זאת ועוד, הבדלי הגילים בין בני הזוג משפיעים באופן חיובי על רמת התלות של האישה הנשואה. כלומר, פער גילים גדול בין בני זוג מתבטא לרוב ברמות גבוהות יותר של תלות האישה ($b = 0.043$ ו- $b = 0.038$ בקרב כל האוכלוסייה בשנים 1980 ו-2000, $b = 0.037$ בקרב זוגות עובדים בשנת 2000).

מהנתונים עולה עוד כי אישה חרדית תלויה פחות בבן הזוג מבחינה כלכלית מאישה לא חרדית ($b = -0.935$ בשנת 1980 ו- $b = -1.017$ בשנת 2000 באוכלוסייה, $b = -0.968$ ו- $b = -1.539$ בהתאמה עבור זוגות עובדים). ממצא זה אינו מפתיע, שהרי אחוז גבוה מבין הגברים החרדים משקיעים את זמנם בלימודים בישיבות ואינם עובדים, בעוד הנשים אחראיות לפרנסת המשפחה. לבסוף, הממצאים מציעים כי להשכלה גבוהה יחסית של אחד מבני הזוג אפקט חשוב על רמת התלות שלו. כצפוי, נשים בעלות השכלה גבוהה מבני זוגן נוטות פחות מנשים שהשכלתן נמוכה ושווה (כקטגוריית ההתייחסות) להשתייך לרמות גבוהות יותר של תלות. ההפך כאשר הבעל משכיל מזוגתו, למעט בקרב כלל האוכלוסייה בשנת 1980. ייתכן שבשנת 1980, שיעור משמעותי מהנשים שהשכלתן נמוכה ושווה לבני זוגן לא השתתפו בשוק העבודה. כתוצאה מכך, לא התגלו הבדלים משמעותיים ברמת התלות שלהן לבין זו של נשים הנשואות לגברים עם השכלה גבוהה יחסית.

הבדל מרכזי בין שתי האוכלוסיות הנבחנות נמצא לגבי זוגות בעלי השכלה גבוהה ושווה. בעוד שבקרב כלל הזוגות הנשואים, השכלה גבוהה ושווה מלווה בנטייה פחותה להתזיק ברמות גבוהות של תלות האישה בשנת 1980 ($b = -0.513$) ובשנת 2000 ($b = -0.212$), לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין זוגות שהשכלתם גבוהה ושווה וזוגות שהשכלתם נמוכה ושווה בקרב זוגות עובדים. נראה שהשכלה גבוהה אינה מהווה יתרון עבור אישה עובדת הנשואה לגבר עובד ומשכיל כמות. מחקרים קודמים אכן מלמדים כי נשים משכילות בשוק העבודה משתכרות פחות מגברים בעלי מאפיינים דומים, גם אם נמצאות במשרות ניהוליות בראש ההיררכיה התעסוקתית (למשל Bell, 2005). ממצא זה ממקד עוד יותר את החשיבות של התייחסות לשני בני הזוג וראיית היחסים ביניהם.

בעוד שמחקרים קודמים מראים כי גברים אשכנזים נמצאים בראש ההיררכיה התעסוקתית במובנים של יוקרה והכנסה בשוק העבודה, נראה כי בתוך משק הבית אין משמעות למוצאו העדתי של הגבר מבחינת מיקומה הכלכלי של זוגתו. כלומר, פערי השכר בתוך משק הבית אינם מושפעים ממוצאו של הגבר.¹⁴ יתר על כן, בניגוד להשפעתן של

14. בבדיקה נפרדת של השפעת מוצא האישה ביחס למוצאו של בן זוגה (כלומר אישה מזרחית הנשואה לגבר אשכנזי, אישה אשכנזייה הנשואה לגבר מזרחי, שני בני הזוג מזרחים או אשכנזים) על רמת התלות הכלכלית של האישה לא נמצאה השפעה מובהקת של אתניות בני הזוג.

מחויבויות משפחתיות על דפוסי העבודה ועל שכרן של נשים, ובעיקר אימהות לילדים צעירים הנאלצות לעבוד במשרות חלקיות או באופן בלתי רציף בשוק העבודה, הימצאות ילדים צעירים אינה משפיעה על מיקומה היחסי של האישה בתוך משק הבית. ייתכן שנשים השואפות לעבוד ולהתקדם בשוק העבודה מארגנות את משק הבית על מנת שיוכלו לממש את שאיפתן גם אם יש להן ילדים צעירים. כך למשל, הן יעזרו במשפחה, בבעל או בשירותים פרטיים וציבוריים (מעונות יום) ויקצו את זמנן בין בית ועבודה. לחלופין, ייתכן כי נשים האחראיות למרבית הטיפול בבית בוחרות לעבוד במשרה חלקית או "נשית", גם אם אין להן ילדים (ראו למשל Hakim, 1999). מכאן נובע כי מארג היחסים הפנים-משפחתיים ומערכת ההעדפות של האישה קובעים, במידה רבה, את אופי ההסדרים המשפחתיים ואת אופן הקצאת הזמן ודפוס העבודה של בני המשפחה.

המשתנה היחיד שעבורו נצפתה מגמה לא אחידה באופן השפעתו על רמת התלות הנו גיל האישה. הצפייה היא שעלייה בגיל האישה תלווה בנטייה גוברת להשתייך לרמות גבוהות יותר של תלות כלכלית. אכן, כך נמצא באוכלוסיית הזוגות העובדים בשנת 1980 ($b=0.016$). ברם, בכל הנוגע לאוכלוסייה המקבילה בשנת 2000 ($b=-0.011$), כמו גם לכלל הזוגות בשנה זו ($b=-0.012$), האפקט של גיל האישה הפוך. הסבר אפשרי לתוצאות מצוי בהיותו של הגיל אינדיקטור לתקופה. דור הנשים המבוגר של שנת 1980 סביר שיתאפיין בהשתתפות מוגבלת ובעבודה לא רציפה בשוק העבודה יחסית לדור הנשים הצעיר יותר. לפיכך, בני זוגן זוכים להחזרי שכר גבוהים יותר עבור כל שנת ותק ותלותן הכלכלית גבוהה יחסית. בשנת 2000, עת התבגרו הצעירות, גילן משמש אומדן "טוב" יותר לניסיון התעסוקתי ומשתקף בשכר. זאת מאחר שפעילותן בשוק העבודה רציפה ואינטנסיבית יחסית לזו של המבוגרות. לכן, אין פלא כי רמת תלותן הכלכלית נמוכה.

לסיכום, תוצאות הרגרסיה האורדינלית הראו כי מרבית המשתנים ברמת משק הבית וברמת הזוג, המשפיעים על תעסוקת נשים בשוק העבודה, השפיעו על רמת התלות הכלכלית של האישה הנשואה בבית. בנוסף, רוב הגורמים גם שמרו על מגמה זהה והשפיעו על רמת התלות באותו אופן ולפי הצפייה בשנת 1980 ובשנת 2000 עבור כלל אוכלוסיית הזוגות הנשואים ועבור משפחות של שני מפרנסים. גיל האישה הנו המשתנה היחיד שעבורו נצפתה השפעה מנוגדת לאורך זמן. מכאן שהשערת המחקר השנייה אוששה.

4. דיון

מחקרים הדנים באי-שוויון בין המינים התמקדו בעיקר בתהליכים המתרחשים בשוק העבודה והתעלמו מחקירת המשפחה כמנגנון נוסף לריבוד חברתי. ההנחה הייתה כי התגמולים המתקבלים על-ידי בני המשפחה מיטיבים עם כולם באופן שווה, כך שאין הבדל בין משאביה ומעמדה של האישה הנשואה ובין אלו של בן זוגה. המחקר הנוכחי טוען כי ליחידה המשפחתית תפקיד חשוב בתהליך ייצורו וביסוסו של אי-שוויון בין המינים, ומדגיח את הצורך בהסתכלות מחודשת על המשפחה ועל פעילות חבריה בהקשר הריבוי, ועל תרומתו הכלכלית היחסית של כל אחד מבני הזוג להכנסת המשפחה.

המחקר התמקד באוכלוסיית הזוגות הנשואים והזוגות העובדים בישראל והעלה שתי מטרות מרכזיות. הראשונה הנה לבחון אם מיקומה היחסי של האישה הנשואה היהודייה

בתוך המשפחה השתנה מעבר לזמן, והשנייה היא לבדוק מהם הגורמים ברמת הזוג וברמת משק הבית המשפיעים עליו. הבדיקה נעשתה באמצעות סקרי הכנסות לשנת 1980 ולשנת 2000.

ממצאי המחקר מאוששים את השערת המחקר הראשונה. נמצא כי בהתאם למצופה, התלות הכלכלית של כלל הנשים הנשואות ירדה משמעותית לאורך התקופה שבין שנת 1980 ושנת 2000. ההסבר לממצא זה נעוץ בעובדה כי בקרב אוכלוסייה זו, שיעור הנשים התלויות לחלוטין בבני זוגן ירד, שיעור הגברים התלויים לחלוטין עלה, כמו גם שיעור המשפחות חסרות התלות. הממצאים מראים עוד כי תלותן הכלכלית של נשים במשפחות עובדות ירדה יחסית במעט עם השנים. בנוגע להשערת המחקר השנייה, נמצא כי מרבית הגורמים המשפיעים על תעסוקת נשים בשוק העבודה משפיעים גם על רמת התלות הכלכלית של האישה הנשואה במשק הבית בקרב כלל אוכלוסיית הזוגות הנשואים ומשפחות בעלות שני מפרנסים. זאת ועוד, ממצאי הרגרסיה האורדינלית מעלים כי בקרב שתי האוכלוסיות, מרבית הגורמים שומרים על מגמה דומה בשנת 1980 ובשנת 2000. כלומר, מעמדה של האישה הנשואה הנו, בסופו של דבר, נגזרת של גורמים משותפים ותהליכים מתמשכים בחיי העבודה והמשפחה.

הממצאים הנם בעלי השלכות חשובות עבור ההשקפה הריבודית. ראשית, שימור תלותה הכלכלית של האישה הנשואה לאורך זמן מדגיש את תפקידה של המשפחה כמנגנון מרכזי לריבוד חברתי. מעמד האישה הנשואה בחברה אינו רק תוצאה של מעמדה בשוק העבודה, אלא גם של מיקומה היחסי בבית, הנגזר מתרומתה הכלכלית היחסית להכנסת המשפחה. שנית, נראה כי עבודת נשים במשרות נשיות וחלקיות, כפי שמתבטא בתרומתן הקטנה (ביחס לבעל) להיצע העבודה של בני הזוג הנה גורם בעל חשיבות בקביעת מעמדה המשפחתי. השתתפות נשים בשוק העבודה הנה תנאי מקדים והכרחי למיתון התלות של נשים נשואות בבני זוגן, עם זאת, עלייה בשיעור התעסוקה של נשים נשואות עלולה להביא להשלכות פרדוקסליות על מעמדה בשוק העבודה ובמשק הבית.

העבודה החלקית נתפסת בעיני נשים רבות כפתרון המאפשר שילוב של התפקיד הכלכלי והתפקיד הביתי (שטייר ולוין־אפשטיין, 1999), אולם בו־זמון היא מגבילה את ההזדמנויות הפתוחות בפניהן בשוק העבודה ואת האפשרות לצבור משאבי שוק, ובכך מחזקת את תלותן הכלכלית בבני הזוג (Stier & Mandel, 2003). יתרה מכך, עצמאות כלכלית ומשאבים גבוהים מעבודה משמעים אי־תלות ובסיס לצבירת כוח בתוך היחידה המשפחתית. אישה המחזיקה במשאבי שוק מעטים, אם בכלל, ניצבת מול אפשרויות לא שוות בתוך התא המשפחתי. היא נעדרת כוח בניהול משא ומתן על הקצאת הזמן והמטלות המשפחתיות ויכולתה להשמיץ את קולה ולצאת מהמסגרת המשפחתית מוגבלת (Hobson, 1990). כמו כן, במקרה של גירושין או מות הבעל, האישה תיחשף לחוסר יציבות כלכלית ואף לעוני (Sorensen & McLanahan, 1987). מכאן שבטווח הארוך, עבודת נשים משמרת את מעמדה החלש בשוק העבודה ואת אי־שוויון בבית.

לבסוף, המחקר מדגיש את תפקידה של המשפחה כייחידה חברתית של מיקוח ומשא ומתן ומראה כי בניגוד להשקפה הריבודית המסורתית, מה שטוב עבור המשפחה אינו מיטיב בהכרח עם האישה. ארגון העבודה בבית ובשוק העבודה יכול להיות רציונלי מנקודת מבטה של המשפחה, ואף מנקודת מבטה של האישה, המצפה להיעדר משוק העבודה בתקופות שונות בחייה (Polacheck, 1981, 1987), אך בטווח הארוך, לתלותה הכלכלית של האישה

הנשואה, הנובעת מרציונליות זו, השלכות חשובות על מעמדה וכוחה היחסי בבית. מאחר שלרוב הנשים הן אלו שתלויות בבני זוגן, הרי שתלותן הכלכלית והקבלה החברתית המתלווה לה תדירות משמשות ככלי חשוב לשימור מעמדן החלש בחברה. בהתאם לכך, זה נתפס רציונלי עבור נשים לתת קדימות למשפחה על פני הקריירה שלהן בשוק העבודה, ועבור מעסיקים לשלם לגברים שכר גבוה מלנשים.

המחקר הנוכחי ראה בתלות הכלכלית גורם שלילי המשפיע על ייצורו של מבנה חברתי מרובד על פי מין. עם זאת, יש להעלות מספר הסתייגויות. לפי האקים (Hakim, 1999) תלותה הכלכלית של האישה הנשואה הנה תוצאה של העדפותיה ובחירותיה. האישה אינה תופסת את תלותה כבעייתית, ההפך: היא נוחה לה. בנוסף, ההודמנות הממוסדת לשיתוף במשאבים כלכליים וחברתיים מעניקה למסגרת הנישואין את המשמעות והאטרקטיביות שלה (Sorensen & McLanahan, 1987). מסגרת זו מאגדת בתוכה סוגים שונים של תלות הדדית בין בני הזוג, לרבות בקרב זוגות שאין ביניהם תלות כלכלית, אשר תורמים לרווח של כל אחד מהם ומצמצמים את האטרקטיביות היחסית של חיים בנפרד (Oppenheimer, 1997). האישה, כמו גם הגבר, מרוויחה כלכלית מהנישואין גם כאשר (או אולי במיוחד כאשר) היא מרוויחה פחות מבן זוגה ועל כן ייתכן שהיא מקבלת את תלותה הכלכלית כרצויה.

סוגיה נוספת שיש לתת עליה את הדעת נוגעת להשלכות של תלות כלכלית על מיקומה היחסי של האישה בבית. אישה נשואה המרוויחה משכורת נאה אך פחותה מזו של בן זוגה הוגדרה על פי המחקר שלהלן כתלויה כלכלית ועל כן בעלת מעמד נחות בתוך משק הבית. ואולם, האם אישה בעלת משכורת גבוהה כשלעצמה, המספקת את כל צרכיה ואת צורכי הבית (כלומר, אין העברה של כסף מבן זוגה אליה) והמחזיקה בתפקיד יוקרתי במשרה מלאה באמת תלויה בבן זוגה? ברור שהתשובה אינה חד-משמעית. בכל מקרה, בחינת תפיסות או השלכות של התלות הכלכלית על ההסדרים הפנים-משפחתיים ועל מארג החיים היומיומיים של בני הזוג הנה מעבר למוקד המחקר הנוכחי.

מלבד השפעתם של גורמים בשוק העבודה על מעמדה של האישה בבית, תלותה הכלכלית של האישה הנשואה משפיעה על אופי ההסדרים הפנים-משפחתיים. מחקרים קודמים בנושא מראים כי יחסי הכוחות במשפחה משפיעים על תהליך קבלת ההחלטות, על אופן חלוקת העבודה בבית ועל עמדת המיקוח של האישה. בהקשר זה טוענת אורן (2001) כי מעמדה של האישה בחברה הנו תוצר של יחסי גומלין מעגליים בין שתי מערכות חברתיות: המשפחה ושוק העבודה. ממצאי מחקרה מראים שככל שמעמד האישה בשוק העבודה – המושפע מהמגזר המגדרי שבו היא פועלת ומהמשאבים הכלכליים שהיא צוברת לאורך מעגל חייה – גבוה יותר, כך משק הבית שיתופי יותר. דוגמה נוספת ניתן למצוא במחקרה של ברינס (Brines, 1994) הבוחן את ההשפעה של תלותה הכלכלית של האישה על חלוקת העבודה בבית. המחקר העלה ממצא מעניין ולפיו ככל שהגבר תלוי כלכלית בבת זוגו, כך הוא משתתף פחות במטלות הביתיות. כלומר, חשוב לתת את הדעת לתוצאות התלות הכלכלית בתוך המשפחה ומחוצה לה ולהתמקד בהשלכותיה לטווח הארוך והקצר על סיכויי החיים של האישה ומעמדה בשוק העבודה.

לסיכום, תרומתו העיקרית של מחקר זה היא בתיאור שינויים בתלותה הכלכלית של האישה הנשואה בישראל לאורך זמן והגורמים המשפיעים על תלות זו. בחינת מעמדה של האישה מתוך פרספקטיבה צרה של שוק העבודה מציגה תמונה חסרה של החליפין הכלכליים

וסיכויי החיים של בני הזוג ומתעלמת מהמשפחה כמכניזם מרכזי לשימור אי-שוויון בין המינים. המחקר הנוכחי מעלה את תלותה הכלכלית של האישה הנשואה למרכז הדיון הריבוי ומציג מסגרת מחקרית הקושרת בין המשפחה ושוק העבודה ובין מבנה חברתי המרובד על פי מין. בדרך זו תושג הבנה מעמיקה על אודות מעמד הנשים בכלל, ועל אודות הנשים הנשואות בפרט.

מקורות

- אורן, ענת (2001). ללא מוצא: סטרוקטורציה של אי-שוויון בין המינים בשוק העבודה. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור. תל-אביב: אוניברסיטת תל-אביב.
- אחדות, לאה, לביא, ויקטור וסולה, ויקטור (2000). האבטלה בישראל בפרספקטיבה של העשור האחרון: מגמות, מאפיינים ודפוסי שינוי. רבעון לכלכלה, 47(3), 49-303.
- דהן, מומי (1998). האוכלוסייה החרדית והרשות המקומית - חלק א'. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- הברפלד, יצחק (1990). אפליה כנגד נשים בישראל בתחום השכר: מסגרת מושגית, שיטות מחקר, ממצאים ומגמות. בתוך: אריה גלובוון, אמירה גלין ואליעזר רוזנשטיין, (עורכים), משאבי אנוש ויחסי עבודה בישראל (ע' 313-325) תל-אביב: רמות.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בישראל (2001). שנתון סטטיסטי לישראל, 2001. ירושלים.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה בישראל (2005). שנתון סטטיסטי לישראל, 2005. ירושלים.
- לוין-אפשטיין, נח, אל חאג', מג'יד וסמיונוב, משה (1994). הערבים בישראל בשוק העבודה. ירושלים: מכון פלורסהיימר למחקרי מדיניות.
- מישר, יורם ומנסקי, צ'ארלס (2000). קצבאות הילדים והילודה בישראל: ממצאים ראשוניים. רבעון לכלכלה, 47(4), 535-565.
- פרידמן, מנחם (1988). האישה החרדית. ירושלים: מכון ירושלים לחקר ישראל.
- שטייר, חיה ולוין-אפשטיין, נח (1999). דפוסי עבודה של נשים: השפעות ארוכות טווח על שכרן. סוציולוגיה ישראלית א(2), 239-256.
- Acker, Joan (1973). Women and social stratification: A case of intellectual sexism. *American Journal of Sociology*, 78(4), 936-945.
- Allison, Paul D. (1999). *Multiple regression: A primer*. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press. Pine Forge Press series in research methods and statistics.
- Baron, James N. and Beilby, William T. (1985). Organizational barriers to gender equality: Sex segregation of jobs and opportunities. In: Michael A. Rossi (Ed.), *Gender and Life Course* (pp. 233-252). NY: Aldine.
- Becker, Gary S. (1964). Human Capital. In: David M. Gordon (Ed.), *Problems in political economy: An urban perspective* (pp. 70-75). Lexington, Mass: D. C. Heath.
- Becker, Gary S. (1973). A theory of marriage: Part 1. *Journal of Political Economy*, 81(4), 813-846.
- Becker, Penny E. and Moen, Phyllis (1999). Scaling back: dual career couples work family strategies. *Journal of Marriage and the Family*, 61(4), 995-1007.

- Bell, Linda A. (2005). *Women-led firms and the gender gap in top executive jobs*. Haverford College and IZA, Institute for the Study of Labor.
- Bianchi, Suzanne M. (2000). Maternal employment and time with children: Dramatic change or Surprising continuity? *Demography*, 37(4), 401–14.
- Bianchi, Suzanne M., Casper, Lynne and Peltola, Pia K. (1999). A cross national look at married women's earnings dependency. *Gender Issues*, 17(3), 3–33.
- Blakmore, Ken and Drake Robert F. (1996). *Understanding equal opportunity Policies* (pp. 76–112). Prentice Hall.
- Blau, Francine D. and Kahn, Lawrence M. (1995). The gender earning gap. Some international evidence. In: Richard B. Freeman and Lawrence F. Katz (Eds.), *Differences and Changes in Wage Streetcars*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Blood, Robert O. and Wolfe, Donald M. (1960). *Husbands and wives*. NY: Free Press.
- Brins, Julie (1994). Economic dependency, gender and the division of labor at home. *American Journal of Sociology*, 100(3), 652–688.
- Brinton, Mary. (1988). The social and institutional bases of gender stratification: Japan as an illustrative case. *American Journal of Sociology*, 94(2), 300–334.
- Buding, Michelle J. & England, Paula (2001). The wage penalty for motherhood. *American Sociological Review*, 66, 47–67.
- Chafets, Janet S. (1995). Chicken or egg? A theory of relationship between feminism movements and family change. In: Karen O. Mason and An-Magritt Jensen (Eds.), *Gender and family change in industrialized countries* (pp. 64–89). Oxford: Clarendon Press.
- Corcoran, Mary and Duncan, Greg (1984). Do women deserve to earn less than men?. In: Duncan et al. (Eds.), *Years of poverty, Years of Plenty* (pp. 153–171). Ann Arbor: ISR.
- Cohen, Yinon (1996). Economic assimilation in the United States of arab and jewish immigrants from Israel and the territories. *Israel Studies*, 1(2), 75–97.
- Cohen, Yinon, Bechar, Shlomit and Rajman, Rebecca (1987). Occupational sex segregation in Israel 1972–1983. *Israel Social Science Research*, 5(1, 2), 97–106.
- Curtis, Richard F. (1986). Household and family in theory on inequality. *American Sociological Review*, 51(2), 168–183.
- Delphy, Christine (1981). Women in stratification studies. In: Helen Roberts (Ed.), *Doing feminist research*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Delphy, Christine (1984). *Close to home: A materialist analysis of women's oppression* (pp. 54–63). Boston: University of Massachusetts Press.
- Duffy, Ann and Pupo, Morene (1992). *The part time paradox: connecting gender, work and family*. Toronto, Canada: McClelland & Stewart Inc.
- Duncan, Kevin C. and Prus, Mark J. (1992). Atrophy rates for intermittent employment for married and never married women: A test of the human capital theory of occupational sex segregation. *Quarterly Review of Economics and Finance*, 32(1), 27–37.
- Fegan, Colette and Rubery, Jill (1996). The salience of part time divide in the European Union. *European Social Review*, 12(3), 227–250.

- Fitch, Catherine A. and Ruggles, Steven (2000). Historical trends in marriage formation: The united states 1850–1990. In: Waite Linda J. (Ed), *The ties that bind: perspectives on marriage and cohabitation* (pp 59–88). NY: Aldine de Gruyter.
- Goldscheider, Frances K. and Waite, Linda J. (1991). *New families, No families? The transformation of the american home*. Berkley and Los Angeles: University of California Press.
- Goldthorpe, John (1983). Women and class analysis: in Defense of the conventional view. *Sociology*, 17, 465–488.
- , (1984). Women and class analysis: A reply to the replies. *Sociology*, 18, 491–499.
- Haberfeld, Yitchak and Cohen, Yinon (1998). Earnings gaps between Israel's native born men and women: 1982–1993. *Sex Roles*, 39, 855–869.
- Hakim, Catherine (1999). Models of the family, women's role and social policy: A new perspective from preference Theory. *European Societies*, 1(1), 33–58.
- Hartmann, Heidi I. (1976). Capitalism, patriarchy and job segregation by sex. *Signs* 1, 187–168.
- Hartmann, Heidi I. (1981). The family as the locus of gender, class and political struggle: the example of household. *Signs*, 6, 366–394.
- Heath, Anthony. and Britten, Nicky (1984). Women's job do make a difference. *Sociology*, 18(4), 475–490.
- Hobson, Barbara. (1990). No exit no voice: women's economic dependency and the welfare state. *Acta Sociologica*, 33(3), 235–250.
- Kalleberg, Arne L. and Rosenfeld, Rachel A. (1990). Work in the family and in the labor market: A cross national reciprocal analysis. *Journal of Marriage and Family*, 52(2), 331–346.
- Kraus, Vered. (2002). The secondary breadwinner: Israeli women in the labor force. Westport, Connecticut: Praeger Lewin–Epstein, Noah. and Semyonov, Moshe (1993). *“The arab minority in Israel's economy: patterns of ethnic inequality”*. Boulder Colorado: Westview Press.
- Long, Scott J. (1997). *Regressions models for categorical and limited dependent variables*. Sage Publications. Thousand Oaks.
- Marini, Margaret M. and Brinton, Mary C. (1984). Sex typing in occupational socialization. In: Reskin, Barbara F. (Ed.), *Sex segregation in the workplace* (pp. 192–232).
- Marini, Margaret M. and Shalton Beth A. (1993). Measuring household work: Recent experience in the United States. *Sociological Science Research*, 22, 361–362.
- McLanahan, Sara and Casper Lynne M. (1995). Growing diversity and inequality in the american family. In: Frley Reynolds (Ed.), *State of the union: america in the 1990s. Vol 2* (pp. 1–46). NY: Russell Sage Foundation. .
- Mincer, Jacob and Ofek, Haim (1982). Interrupted work careers: depreciation and restoration of human capital. *The Journal of Human Resources*, XVII (1), 3–24.
- Morris, Lydia (1985). Local social networks and domestic organization. *Sociological Review*, 33, 339–352.

- Morris, Lydia (1990). *The workings of the household*. Polity Press.
- Oppenheimer, Valerie K. (1997). Women's employment and the gain to Marriage The specialization and trading model. *Annual Review of Sociology*, 23, 431–453.
- Pahl, Jan (1988). Earning, sharing, spending: married couples and their money. In: Robert L. Walker and Parker Gillian (Eds.), *Money matters: Income, wealth and financial welfare* (pp. 79–91). Beverly Hills: Sage.
- Parsons, Talcott (1942). Age and sex in the social structure of the united states. *American Sociological Review*, 7(5), 604–616.
- Polacheck, Solomon W. (1975). Discontinuous labor rate participation and Its effect on women's market earnings. In: Cynthia B. Lloyd (Ed.), *Sex, discrimination and division of labor* (pp. 90–124). NY: Columbia University Press.
- Polacheck, Solomon W. (1981). Occupational self selection: A human capital approach to sex differences in occupational structure. *Review of Economics and Statistics*, 58(1), 60–69.
- Polacheck, Solomon W. (1987). Occupational segregation and the gender wage gap. *Population Research and Policy Review*, 6, 47–67.
- Reskin, Barbara (1993). Sex segregation in the workplace. *Annual Review of Sociology*, 19, 241–270.
- Reskin, Barbara and Roos, Patricia. (1990). *Job queues, gender queues* (pp. 29–68). Philadelphia: Temple University Press.
- Shelton, Beth A. and John, Daphne (1996). The division of household Labor. *Annual Review of Sociology*, 22, 299–322.
- Smith, Mark, Fagan, Colette and Rubery Jill (1998). Where and why is part time work growing in Europe. In: O'Reilly, Jacqueline and Fagan, Colette. (Eds.), *Part time prospects: an international comparison of part time work in Europe, North America and The Pacific Rim* (pp. 35–5). London: Routledge.
- Sorensen, Annemette (1994). Women, family and class. *Annual Review of Sociology*, 20, 27–47.
- Sorensen, Annemette and McLanahan, Sara (1987). Married women's economic Dependency, 1940–1980. *American Journal of Sociology*, 93(3), 659–687.
- Stier, Haya and Lewin–Epstein, Noah (2000). Women's part time work and gender inequality in the Family. *Journal of Family Issues*, 21(3), 390–410.
- Stier, Haya, Lewin–Epstein, Noah and Braun, Michael (2001). Welfare regime, family supportive policy and women's employment along the life course. *American Journal of Sociology*, 106(6), 1731–1760.
- Stier, Haya and Mandel, Hadas (2003). *Inequality in the family: The institutional aspects of wife's earning dependency*. Paper presented at the ICA research Committee on Social Stratification (RC28) meeting, Tokyo 2003. Tel Aviv University.
- Van Berkel, Michel and De Graaf, Nan Dirk (1998). Married women's economic dependency in the Netherlands, 1979–1991. *British Journal of Sociology* 49(1), 97–117.

Waite, Linda J. and Gallagher, Maggie (2000). *The case for marriage*. NY: Doubleday.

Waite Linda J. and Nielsen, Mark (2001). The rise of dual earner family, 1963–1997. In: Hertz Rosanna and Nancy L. Marshall (Eds.), *Working families: The transformation of the American home* (pp. 23–41). Berkeley: University of California Press.